

УДК 821.161.2-94.09“185/192”Кобринська Н.(093.4)

**«ДЕ ЛЬОКУВАТИ СЕРЦЕ, ДУМКУ І СЕБЕ САМУ?»
(ЖИТТЄВІ КОНТРОВЕРЗИ ДВОХ ЗАПОВІТІВ
НАТАЛІЇ КОБРИНСЬКОЇ)**

А. І. Швець

Інститут Івана Франка НАН України

79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 18; тел. +380 (322) 61-13-90

У статті на основі архівних та мемуарних матеріалів висвітлено історію створення двох редакцій заповітів Наталії Кобринської – 1914 і 1920 рр., а також пов’язані з ними правові й особисті психологічні колізії, що супроводжували цей процес. Міжчасся від одного тестаменту і до іншого було позначене складними життєвими випробуваннями для письменниці (воєнні події, людська самотність, львівська невдача і розрив зі своєю суспільністю, усвідомлення трагедії зреченого материнства), які впливали на зміст її останньої волі, примушуючи у надважких внутрішніх боріннях і роздвоєннях визначатися на користь родини чи громади. Okремо висвітлено драматичну історію виконання заповіту Кобринської її спадкоємцями і трагічну долю втраченої її інтелектуальної спадщини. В контексті біографістики обидва заповіти є цінними не лише як документи про майнове становище й родинний спадок Кобринської та Озаркевичів, а й як промовисте вираження психодуховного стану заповідачки у її смеркальному періоді.

Ключові слова: *життєпис, заповіт, родина, громада, духовна спадщина, трагедія, спадкоємці.*

Духові прикмети Наталії Кобринської, її повсякчасне екзистенційне балансування поміж вартощами родинних зв’язків та громадянською самопосвятою, драматична дилема ”родина чи громада?”, врешті останнє прижиттєве бажання власного увіковічення відбилися в текстах двох її заповітів, що їх опублікував Д. Лукіянович у своїй брошурі «Два документи до життєпису Наталії Озаркевич-Кобринської» [6]. Але за лаштунками звичного юридичного процесу легалізації своєї майнової та інтелектуальної спадщини, протокольної реєстрації всього нажитого й успадкованого, захована глибша проблема, що крилася в самій “духовій структурі” Кобринської – її зв’язку з оточенням, проблема власної ідентичності, переживання себе в часі та бажання продовжити й по смерті свою справу у власних іменних фундаціях. Якраз дві редакції тестаменту Кобринської 1914 і 1920 років, абсолютно нетотожні одна одній з погляду правничих легатів, демонструють її особистісну ревізію взаємин з родиною та громадою, виявляють життєвий настрій цього смеркального шестиліття й імпліцитні духові порухи тестаторки, її образи, розчару-

вання, надії. В контексті біографістики обидва заповіти є цінними не лише як документи про майнове становище й родинну спадщину Кобринської та Озаркевичів, а й як промовисте вираження тодішнього психодуховного стану заповідачки, її внутрішніх хитань та життєвих сумнівів.

Біографічним і духовно-психологічним тлом укладання обох testamentів були кризові періоди в житті письменниці (нещаслива “львівська ескапада” й цілковитий розрив з громадськістю, воєнні події, літературна маргінальність), на яких водночас гостро позначились й типові психофізіологічні ознаки геронтогенезу і ексцентричність, спогадові поривання свідомості в минуле, тобто життя минулим і спогадами про нього, вочевидь, аби психологічно відволікти себе від примарного майбутнього й неясного сьогодення, з яким духовна комунікація ставала обмеженішою. Відчуття самотності трансформується в духовному світі письменниці в гостру аутофобію, що симптоматично супроводжується усвідомленням свого безсилля, екзистенційними станами безнадії й туги, відчуттями покинутості та відчуження. Кризовий стан цілковитої самотності, зумовлений смертю батьків, втратою особистісного кола контактів, необхідних для довірливого спілкування й щирого вияву почуттів, ідентифікує в особі уже літньої Кобринської статус *homo solus* – людини покинутої, некомунікабельної, маргінальної, відторгненої від соціального світу. “Як індивідуальність вона мала безліч друзів, але як людина була самотна” [3, № 11, с. 2], – згадувала її сучасниця Оксана Дучимінська. В контексті цієї екзистенційної ситуації, на думку Вікторії Мельник, “самотність постає як підсумок внутрішньої самооцінки людиною своїх відносин зі світом і людьми і як усвідомлення розпаду духовних і соціальних зв’язків” [8, с. 37]. Однією з найбільючіших тем, аксіологічно зревізваною в смеркальному часі Кобринської, була проблема її зреченого материнства, і ця “туга за материнством не лишала її до смерті!” [4, с. 6]. Усвідомлення невітленої материнської ідентичності як важливого феномену особистісної сфери жінки гнітюче ятрить Кобринську на схилі літ. Свою нагінтимнішу жіночу таємницю, найбільший душевний тягар і сердечний щем вона в нервовому схвилюванні відкриє аж наприкінці життя Ользі Дучимінській: “Я нікому цього не кажу, але... я свідомо не хотіла бути мамою! Дитина була б мені перешкоджувала в праці, у виконанні плянів великої цілі мого життя! Я боялася... не хотіла її... Але тепер покутую за це. У мене велика туга материнства...” [4, с. 6]. Тут латентно поглиблюється й осенсовнюється означена Д. Лукіяновичем духовна контроверза Кобринської у виборі між громадою і родиною, головно між материнством і чином жінки-суспільниці.

Генезу життєвого трагізму письменниці психологічно вмотивував у своїх спогадах її брат у перших Теофіл Окуневський, угрунтовуючи її на особливостях душевної організації Кобринської, її субтильної психоконституції й надзвичайно чутливої до всілякої критики вдачі. Хто відчув і збагнув її духовну небуденність й інтелектуальну непересічність, тому вона відкривалась усіма виявами “свого знання”, “свого чувства”, а “ко-

ли ж хто з оточення не умів або нарочно не хотів цього видіти і своїми грубими підозріннями доторкав її тонких душевних фібрів, то вона їжилась, ставала шорсткою і, на жаль, кидала усю роботу, до котрої забралась була у своїм високім пориві.

Тут, у цій вдачі Кобринської, лежить розв'язка, а радше ключ до зрозуміння її частой душевної трагедії, котру так чудово описав Лермонтов з приводу недооцінювання і передчасної смерти Пушкіна” [11, с. 5]. Саме цей стан душевного усамітнення, знеохочення та зневіри у власних силах, емоційного спустошення й нестерпної ізоляції від свого інтелектуального середовища стають гнітючими симптомами смеркальної настроєвості Кобринської на схилі віку, а в творчому вияві сублімується в її автофікційних текстах-психограмах («Du bist die Ruh», «Під кінець життя», «Засуд»).

Вперше остання воля письменниці була юридично задекларована 29 липня 1914 р., хоча питання заповіту обговорювала вона з Д. Лукіяновичем ще наприкінці 1890-х років, дуже подивовуючи його тим, що “суспільна діячка у силі віку, свідомо своєї цілі і завдань, пробоевик нових ідей” [6, с. 14] так часто говорила про заповіт. Вочевидь, проблема була захована у внутрішньому укладові Кобринської – на позір сильної й волевої жінки, а насправді особливо чутливої, емоційної, інтровертної, до того ж внутрішньо бунтівної й життєво невлаштованої навіть попри завидний її матеріальний стан. Ось як виписує психологічний портрет письменниці її сучасник: “ніжна й егоцентрична Кобринська почувалася в житті самотньою, відосібненою і невдоволеною. Ані родинні взаємини її не здіймали горі, ані громадянська праця не виповняла її життя. Кобринській нелегко було терпіти іншу думку, ніж її, в таких справах, де вона вже зайняла становище; її незвичайно вражала не завжди джентельментська поведінка наших люців проти неї: зате вона й охрестила їх: ‘наше українське парубоцтво’” [6, с. 15]. Тому, по суті, перший заповіт став відбитком складних колізій у життєвому трикутнику Кобринська – громада – родина, збуривши у свідомості тестаторки “драматичні моменти і перипетії не так з уваги на її суспільне становище (інноваторки, що проломлює леди), як більше через її психічну структуру” [6, с. 15]. Головними інтенціями, що їх хотіла Кобринська задокументувати в тексті першого заповіту були такі: 1) турбота про впорядкування й надійне зберігання її творчої спадщини та видання монографії про неї; 2) увіковічення свого імені, щоб письменницька праця й феміністика навіть “після її смерті були тривко зв’язані з її особою” [6, с. 15]; 3) збереження в царині майнової спадкоємності родинної традиції як “необхідного засобу нашого національного розвою” [6, с. 16].

Отже, перший, власноруч написаний 29 липня 1914 року в Болехові, тестамент Кобринської юридично закріплював усі вияви її “останньої волі, виразно спроектованої на майбутню фундаційну програму. Головні маєткові цінності було передано в довічне володіння найближчим родичам, з тим, щоби по їхній смерті обернути на вжиток громади.

Хату в Болехові й ниву в Бергомиті (тепер смт. Берегомет Вижницького району Чернівецької обл.) заповідала в “доживіття” братові Євгенові Озаркевичу, а після його смерті, зложені в банку гроші з продажу цього майна, мали призначити на іменну стипендію Наталії Кобринської “для потребуемого українського письменника або письменниці, котрий заслугував би на те своїми чисто раціональними ідеями, був приклонником жіноцтва і його поступових стремлінь” [6, с. 11].

Частину спадкоємної посілості Озаркевичів у Белелуї, яка цілому складала тридцять моргів ґрунту, Кобринська жертвувала “на заложення господарської школи” в Белелуї імені батьків (Івана, Теофілії) та Наталії Озаркевичів для проведення “практичної науки” місцевих селянок. В іншому випадку, якщо б коштів на цю фундацію виявилось недостатньо, то за дивіденди від продажу цієї землі велілось заснувати “стипендію для одної вчительки, щоб студіювала жіноче господарство”. Більшу частину белелуйської реальності (24 морги) тестаторка записала сестрі Ієронімі Величко з тим, щоби вона “сумлінно” розділила її у визначених цим заповітом паях поміж племінниками Кобринської Куратором обох цих процесів мало виступити Товариство «Просвіта» у Львові [6, с. 11].

Усю письмову спадщину Кобринська заповіла упорядкувати майбутньому своєму життєписцю Денису Лукіяновичу, а на випадок його смерті – Михайлові Струтинському, виділивши на це 500 корон. Помічниками в цій справі мали виступити доньки Ієроніми Величко – Орися та Калина, а також приятелька письменниці Ольга Дучимінська. До речі, племінниці Калині Кобринська заповіла також усе своє “рухоме” майно (срібло, білизну, образи, меблі, посуд, одяг). Останньою волею від Кобринської для родини було спорудити пам’ятник у вигляді хреста в дубовій корі з “мурованою підставою”, на якому на мармуровій таблиці мав бути напис: «Наталія Озаркевич-Кобринська. “Мене вже серце не болить”» [6, с. 11].

Згадано в заповіті й про залишену духовну спадщину батька – Івана Озаркевича, яку велілось “свято хоронити”, а недруковані твори “старатись у пригожій часі відповідно використати” [6, с. 11]. Ретельно було в заповіті розписано й заплановані витрати на поховання.

До головного тексту першого заповіту від 29 липня 1914 р. Кобринська додала невеличку нотатку про свої недруковані твори – драми «На шляху», «Ні їй, ні мені» і «Мати» (ці твори невідомі) та новелу «Du bist die Ruh» (надруковану 1914 р. в «Літературно-науковому вістнику» (т. 66, кн. 6, с. 395-398), повідомивши спадкоємців про місце сховку своїх писань: “Письма будуть закопані або у мене в стаєнці, правдоподібно, середній, або десь у Савицьких*. У мене в стаєнці, під дубом” [6, с. 12].

* Йшлося про близького сусіда Кобринської Омеляна Михайловича Савицького (1846-1921), українського педагога, громадського діяча, доктора філософії, автора перших в Галичині підручників із фізики, математики, арифметики, алгебри, геометрії, написаних українською народною мовою і виданих у Львові. Вчителював впродовж 1871-1916 рр. в гімназіях Львова.

Як видно, перша редакція заповіту, мала більше філантропічний характер, була виразно спроектована на розвиток й продовження власної емансипаційної діяльності в майбутніх громадських фундаціях. Саме на сферу громадянського чину зацентовано інтенції останньої волі Кобринської; вона жертвувала всі матеріальні здобутки на розбудову й утвердження своєї головної суспільно-громадської місії, найвищої життєвої амбіції – жіночого поступу. Тому в першому заповітному тексті преважує свідомість Кобринської-практика, громадського діяча, цілковито інтегрованого в суспільний простір свого часу. Через те, мабуть, цей тестамент не сприймається як остання воля 59-літньої жінки, сповненої життєвих планів й творчих задумів, а є радше оформленою в специфічний юридичний формат декларацією чи підсвідомою інспірацією цих задумів ще за своєї присутності в земному житті.

Другий, усний заповіт Кобринської, записаний з її слів в присутності свідків в перших числах січня 1920 р., тобто за кілька тижнів до смерті, й запротокольований болехівським судом лише 20 березня 1920 р. (Ч. А 71/20). Фактично, цей документ, в якому тестаторка “остаточно обернулася до родини не серцем, а обличчям” [6, с. 15], відображає наслідки складних її духовних борінь та життєвих вагань, розставляючи останні акценти в її драматичних контроверзах з галицькою суспільністю та зі самою собою. У порівнянні з першим, цей заповіт майже повністю спрямований на родину: хату з городом в Болехові Кобринська заповіла на правах “доживіття” сестрі Ієронімі Величко, після смерті якої усе це мало перейти у власність української захоронки в Болехові. З белелуйських ґрунтів, за волею тестаторки, одна половина відходила донькам Величків – Орісі й Калині, а друга пропорційно розділялась поміж племінниками і Оленою Іванець (донькою покійного брата Володимира), Іваном Озаркевичем (сином брата Лонгіна) та Науковим Товариством ім. Шевченка, з тим, що його частиною буде розпоряджатись Товариство «Просвіта» у Львові. Юридично невизначеним залишався лише статус болехівського поля, частину якого Кобринська вже встигла продати, а решту залишала до пізнішого вирішення [6, с. 13].

Як коментував обидва ці документи Д. Лукіянович, “від заповіту I до заповіту II – як бачимо – скок униз” [6, с. 13]. Звичайно, біографові імпонував більше перший, той що був орієнтований на суспільні потреби, адже родина письменниці була заможною й особливої матеріальної допомоги не потребувала. Втім суттєві корективи у зміст першої редакції тестаменту внесли колізії особистого й публічного життя, що їх пережила Кобринська впродовж останніх шести років, і які врешті змусили її повністю зденонсувати цей документ в суді та затвердити легітимність іншого останнього прижиттєвого волевиявлення. Формальним приводом денонсації заповіту була смерть брата Євгена Озаркевича 21 вересня 1916 року, у попередньому тестаменті – головного розпорядника болехівського маєтку, то ж *de facto* потрібно було затвердити нового власни-

ка, яким стала сестра Ієроніма. З іншого боку, на Кобринську тиснула родина з докорами, що живучи при батьках, вона начебто “багатіла коштом усіх заінтересованих у спадщині” [6, с. 15]. Тому в другому заповіті Кобринська максимально виявила свою шляхетну вдачу, “скрупулятність та джентльменство” й склала документ на користь своєї родини. До цього також, зі свідчень Лукіяновича, її підступно намовляв “один скарбовий урядовець у Болехові”, який був дорадником Кобринської у майнових справах, добрим фінансистом, хоча по житті – “москвофіл, людина тупа і обмежена” [6, с. 15]. Лукіянович був певен, що саме цей дорадник “технічно” поміг Кобринській при укладанні заповіту, розтлумачивши також правничий зміст обох його варіантів.

Як згадувала Оксана Дучимінська, за лаштунками другого заповіту Кобринської вирували неспокійні сумніви й людські вагання тестаторки. “Ця справа їй усе не давала спокою, вона вічно щось міняла у тексті тестаменту”, на той час “не мала до нікого довір’я, всіх підозривала” [3, №11, с. 2-3]. Можливо, далася взнаки фінансова непрактичність й непорадність Кобринської, про яку згадувала мемуаристка, психоемоційний настрій того смеркального десятиліття, коли укладалися обидва заповіти, власне, її грошові фобії, “перебільшена ощадність” й безпідставний страх перед безгрошів’ям й бідністю, що в останніх роках перейшов в манію [3, №10, с. 3].

В історії другого заповіту інтригує головне запитання: чому з його змісту Кобринська фактично елімінувала свою фундацію громаді, зокрема спрямовану на розвиток жіночих інституцій, про що розлого заявлялося в першому її тестаменті? І чому дотримання родинної традиції спадкоємності перевершила в цьому заповіті її громадянську ідентичність й життєву філософію суспільного чину?

Відомо, що з приводу другого заповіту Кобринська радилася з тодішньою найближчою приятелькою Ольгою Дучимінською, “але не послухала її ради, щоби частину спадщини, бодай будинки записати на громадські цілі, конкретно на захист для хворих письменників, а літературну спадщину й листування передати під опіку музею або комісії, зложеної з відповідних, достовірних людей” [3, №11, с. 2]. То чому ж цього не зробила?

Вочевидь тому, що в цей період ще відчутніше загострилися її розходження з українською громадою, ще діткливішими були спогади про упередженість до її громадських акцій, індиферентність до видавничих проєктів, критичний негативізм до модерної прози. Саме такий стан конфліктності зі суспільством, гірка самотність та фрустровані сподівання письменницької слави був настроєвим тлом укладання другого заповіту Кобринської, що підтверджують спогади Д. Лукіяновича: “чимраз вона бувала розжалоблена проти громади і вірила, що аж після смерті воскресне правдива її постать, накреслена безсторонно, а то й прихильно, і буде прийнята неупередженою в не користь громадою” [6, с. 14].

Фатальними в історії взаємин Кобринської з її громадою, власне, з колишнім інтелектуальним осередком однодумців (радикалами і поступовими жінками), стали три вирішальні події, що остаточно маргіналізували її суспільну роль й призвели як до світоглядно-ідеологічних розходжень “зі своїми”, так і до глибоких внутрішніх борінь й життєвих розчарувань. Перша з них стосувалася історії з продовженням видання жіночого часопису, що її Іван Франко дискусійно ословив назвою своєї полемічної статті – «Альманах чи газета?» [13]. Ідеї Кобринської видавати другий альманах на взірець «Першого вінка» Франко з власного журналістського досвіду обґрунтовано протиставив ідею формату газети – сучаснішого, цікавішого і ощадливішого, до того ж періодичний й легший в підготованні. Невдовзі контроверза з жіночим часописом, що латентно зринула ще на першому жіночому вічі в Стрию 1 вересня 1891 р., переросла в закулісний епістолярний контекст, учасниками якого стали Франко та його дружина, Михайло Павлик, Олена Пчілка, Леся Українка, Олександра Бажанська, Євгенія Ярошинська, Михайло Драгоманов – ті, що апологетизували газетний формат і лобіювали це питання негласно. Так поза плечима Кобринської постав проект нового часопису «Рівність», що надто сильно уразив її редакторські амбіції й завів у стан конфліктності з багатьма галицькими й наддніпрянськими письменниками й діячами. У радикальних колах сформовано редакційний комітет (М. Павлик, В. Охримович, М. Ганкевич, Р. Ярославич, О. Маковей, О. Колесса) [6, с. 17], дібрано співробітниць (серед яких Олена Пчілка, Леся Українка, Дніпрова Чайка) й навіть написано блискучу передмову авторства Олени Пчілки [10]. Були проблеми з обранням редакторки зпоміж двох претенденток – Ольги Франко та Олесі Бажанської (до речі, братової Кобринської). Таким чином, попри амбіцію Кобринської редагувати з Болехова другий альманах, радикальне середовище цього разу показало, що може обійтися без неї. Проте ані Ольга Франко, ані Олеся Бажанська як потенційні редакторки цього альтернативного часопису “виступити без Кобринської та проти неї” так і не наважились, відчуваючи брак свого редакторського досвіду, “недостачу інтелектуальних засобів галицького жіноцтва” [6, с. 18]. Тому «Рівність» так і залишився чийсь нереалізований амбіційним проектом (детальніше див. про це: [14]). І хоча Кобринська публічно не виступала проти ідеї періодичного часопису, але відчувши себе в цьому питанні одною проти табору радикалів й колишніх жінок-однодумниць, усвідомила трагізм ситуації, що вже тоді означав для неї втрату авторитету в суспільстві.

Другим моментом, що ускладнив контроверзи Кобринської з громадою, було несприйняття її модерністських писань, тенденція негативної критики їх у тодішніх періодичних виданнях. Якщо, писав Д. Лукіянович, “колись Кобринська критику консервативного і протифеміністичного табору прийняла, як боєвий визов і станула на бій”, давши відсіч своєю відомою брошурою «Відповідь на критику жіночого альманаху в

“Зорі” з р. 1887 чи Слівцем про перший випуск “Жіночої долі”», то “тепер критику поступовців записала вона на рахунок української громади” [6, с. 18].

Третій розрив Кобринської з громадою спричинила її “львівська ескапада” 1905 року, коли після смерті батьків вона переїздить до Львова в намірі заснувати тут власний жіночий часопис, щоб мати змогу й надалі розвивати белетристичний талант, публіцистику й жіноче питання. Втім Львів не прийняв її в лоно свого інтелектуального світу, колишні жінки-соратниці зреклися ідеї єдиного жіночого часопису, чим, по суті, остаточно вибили Кобринській ґрунт з-під ніг. Відтоді “вона відбилася від громади” й згодом змушена була знов усамітнитись у Болехові з переконанням, що вже ніколи не зможе “злитися в одно” зі своєю суспільністю (лист Кобринської до Олександри Куліш від 1906 р.) [1, ІЛ. Ф. 13, № 10].

Звісно, що за таких життєвих обставин офірувати громадськості своє майно, до того ж не бути певною, на які цілі воно буде спрямоване і чи взагалі пам’ятатиме її суспільство, Кобринська не бажала. Щоправда, коментуючи другу редакцію її заповіту, Д. Лукіянович, як проникливий життєписець, зауважив, що Кобринська жодним словом не згадала в ньому про свою духову спадщину – архів і бібліотеку, припустивши, що по-перше, не хотіла ототожнювати інтелектуальний набуток з матеріальними речами – полем чи рухомим майном. А по-друге, ще не очікуючи смерті, вочевидь, мала свій задум щодо цього й намагалася ще за життя його втілити. Зі спогадів біографа відомо, що в першій половині січня 1920 р., коли заповіт уже був складений, Кобринська приїхала до редактора часопису «Громадська думка» у Львові Михайла Струтинського й запросила його до дому свояка Григорія Величка, де оголосила про намір передати архів Науковому товариству ім. Т. Шевченка. Саме тоді Кобринська домовилася з М. Лімницьким, як свідчать його спогади, про те, щоб він при найближчій нагоді перевіз її архів з Болехова до Львова [5]. Втім зреалізувати задумане не вдалося. По дорозі зі Львова письменниця заразилась плямистим тифом й невдовзі 22 січня 1920 р. померла.

Тому долею її духової спадщини по-грабіжницьки розпорядився той-таки Григорій Величко, хоч і знав про останню волю своєї родички: відтак “прочищений” архів Кобринської, попередньо попаливши багато цінних з нього документів, Величко вивіз в Радянську Україну на Харківщину, а “протереблену” бібліотеку залишив у львівського адвоката Павла Лисяка [6, с. 20]. Немилосердно вчинив Величко й з іншим майном своячки, порушивши право її останньої волі: болехівський будинок, що його заповідано українській захоронці, віддав в найм “неохайним жидам”, а поле в Белелуї продав.

Щоправда, подальші дослідницькі розшуки і свідчення місцевих жителів внесли деяку ясність до інформації про виконання заповіту Ко-

бринської. Свого часу духову спадщину сестри у конфліктах з Григорієм Величком намагався відстояти її брат Лонгин Озаркевич, тодішній відомий адвокат в Городку. Саме завдяки йому вціліли п'ять зшитків фольклорних записів народних пісень, що їх збирали Наталія Кобринська з чоловіком Теофілом в регіонах Снятинщини й Косівщини. Нині вони зберігаються у відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника й чекають на свого дослідника. Лонгин Озаркевич змусив Г. Величка покласти в ощадну касу банку «Сукіль» гроші на спорудження пам'ятника Кобринській, що він і зробив 1925 р. Від інших розпорядників майна домігся згоди на використання хати Кобринської в Болехові у громадських цілях. Це офіційне розпорядження було адресоване пароху болехівської церкви Св. Параскеви Володимирові Сухому [2, с. 136]. Саме Лонгин Озаркевич наполіг тоді, аби Г. Величко віддав у власність бібліотеки НТШ цінний епістолярний фонд Кобринської, який знаходився в архіві письменниці. В офіційному документі бібліотеки НТШ (Відділ рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника) зазначено, що 8 червня 1925 р. Г. Величко передав на зберігання бібліотеки листи Івана Озаркевича і до нього, а також листи Кобринської і до неї. У документі зазначено перелік усіх адресантів та адресатів й кількість їхніх листів. Акт передачі завізував тодішній директор бібліотеки Іван Кревецький. Разом з тим невдовзі на цьому документі зроблено й інший запис Кревецького, що засвідчував відібрання цих матеріалів: «Дн[я] 7. XII. 1925 Др. Гр. Величко за відомом і дозволом голови НТШ Др. К. Студинського всі листи відібрав назад», поруч – розписка Величка: «Письма низше названі взяв. 7/12 925 р.» (арк. 1). Таким чином, К. Студинський, дозволивши свого часу забрати з фондів бібліотеки НТШ зазначений корпус листування, став причетним до втрати цінної епістолярної частини архіву Кобринської, яка могла б доповнити історичний контекст тодішнього політичного, культурно-громадського життя Галичини і Наддніпрянщини, а також приватного життя кореспондентів. Адже у списку адресатів Кобринської в цьому переліку фігурували прізвища Івана Франка, Ольги Хоружинської, Емілії Ничаївної, І. Белея, О. Кониського, А. Вахнянина, Олени Пчілки, а серед адресантів були Іван Озаркевич, Теофіл та Ярослав Окуневські, Лонгин та Євген Озаркевич, Олеся Бажанська, Софія Морачевська. Щоправда, скористатися цим епістолярієм навіть за час його короткотривалого знаходження в бібліотеці НТШ, на щастя, таки зміг М. Возняк, а вислідом його наукових розшуків стали згодом цікаві відкривавчі публікації – «Журнальні плани Івана Франка в рр. 1884-86» (Україна. – 1927. – Кн. 3. – С. 7-88), «Як дійшло до першого жіночого альманаха» (Л., 1937), які бодай фрагментарно реконструюють окремі теми цього втраченого листування.

Останню волю Кобринської щодо оформлення її могили також було виконано лише згодом. Спочатку на місці вічного спочинку заслуженої діячки замість дубового хреста в корі «пишався малий, яловий хрестик

без напису, згодом він похилився і впав” [7] і тривалий час могила була занедбаною. Це знову-таки було на сумлінні байдужих спадкоємців. На той час, 1926 року, вже відійшли у вічність найближчі Кобринської – сестра Ієроніма Величко і улюблена племінниця, “дитя її духа” Софія Окуневська-Морачевська. Григорій Величко того ж року виїхав з доньками на Радянську Україну.

Згодом було поставлено надмогильну плиту, яка слугувала основою майбутнього пам’ятника. Лише 1931 року з нагоди 12-річниці смерті письменниці зі сторінок часопису «Жіноча доля» родина Кобринської обізвалася до громади, “проектодавців” та усіх “артистичних душ” із закликом допомогти у виготовленні проекту пам’ятника в тому вигляді, як його собі уявно накреслила письменниця в своїй останній волі [12]. Врешті пам’ятник постав 1933 року у вигляді “кам’яного хреста з теребовлянського пісковика з крупною фактурою дубової кори” (автор проекту невідомий, за версією Р. Горака, проектантом був Іван Іванець, син Михайлини Рошкевич), а 1970 року з ініціативи прикарпатського історика-краєзнавця Романа Скворія довкола нього було виготовлено металеву огорожу (архітектор – Ю. Доскоч) у вигляді стилізованого намиста, впізнаваного аксесуару візуального образу Кобринської [2, с. 144-145]. Отже, ідея зовнішнього оформлення могили була начебто виконана, втім, жоден із виконавців не збагнув онтологічної сенсовності заповіданого тестаторкою напису на мармуровій таблиці – «Наталія Озаркевич-Кобринська. Мене вже серце не болить», уніфікувавши його з єдиним стилем намогильних написів некрополя з обов’язковим зазначенням років життя. На думку Р. Горака, цим було порушено головний смисл увіковічення Кобринської, її духово-онтологічної непроминальності: “Вона даним написом утверджувала себе як ідею, яка не має окреслення в часі, а залишається вічно”.

Екзистенційна сенсовність заповіданого намогильного напису – «Мене вже серце не болить» – повсякчас інтригувала своїм утаємниченим змістом, примушуючи сучасників письменниці декодувати його крізь призму чи то біографічних колізій тестаторки, чи то її внутрішнього укладу й вразливої вдачі. На думку Лукіяновича, в ньому Кобринська ословила протест “людини для українців” після своїх драматичних контроверз з громадою [6, с. 20], а за словами Оксани Дучимінської – виразила життєву трагедію в різних віхах свого життя – “біль довгих змагань за кращу, щасливішу людину, за вільну українську суспільність, біль розчарування в людях, біль власного безсилля, що не довелося довершити бажаного і вкінці біль старої, осамітненої людини серед жорстокої дійсності” [2, с. 144].

На наш погляд, цей таємничий намогильний напис є глибоко символічною рефлексією, суть якої закорінена в іншій самоідентифікації Кобринської через зревізований у смеркальному періоді досвід своїх взаємин з людьми, що виразно підтверджено її тодішнім епістолярним кон-

текстом. “Прийшлам нарешті до переконання, що то не люди винні, а я сама. Я занадто жию моїм власним замкненим в собі світом, то ж і не дивувати, що для людей те чуже” (лист Кобринської до Вільми Соколової від 16 січня 1908 р.) [1, ІЛ. Ф. 13. № 55]. Це свідчення життєвого упокорення, примирення зі світом та зі собою, катарсисне умиротворення, подолання душевного бунту й вихід за межі свого замкненого світу в просторінь іншого життя. Тому головний у цьому вислові кордоцентричний рецептор стає індикатором внутрішнього супкою й готовності до спокійного відходу зі земного життя.

Фатальну роль у виконанні останньої волі Кобринської зіграли подальші життєві обставини уже її спадкоємців, найголовнішими з яких виявилися ті ж таки Велички. 1926 року пішла зі життя сестра Ієроніма і, фактично, долею спадщини повністю займався Григорій Величко, зокрема й перебравши також майнову частку своїх доньок. Він “по-вандальськи знищив не тільки більшість її цінних листів і записок, але навіть книжки із цінної, ще по батькові одідиченої та доповненої бібліотеки”, разом зі своєю другою жінкою, по суті, “найбільше скористав” зі спадщини Кобринської [3, № 11, с. 2]. Зрештою, не маючи особливих емоцій до сестриної сім’ї, як згадувала Оксана Дучимінська, Кобринська заповідала значну свою спадщину сестриницям більше “з konieczności”, мало вірячи в те, що вони її спадщину використають як слід. Фактично так і сталося. Обидві Величкові доньки чи то через власну недбалість і байдужість, чи то через нещасливу власну долю належно з цього майна не скористалася. Старша сестриниця Оріся (Ірина) Величко “була холодна, претензійна, позуюча на оригінальність дівчина, без спеціальних прикмет і стремління. По смерті Кобринської вона більше зацікавилася її дорогістю, як духовою спадщиною та дозволила батькові по своєму змарнувати все” [3, № 11, с. 2]. Молодша Калина “теж не скористала із своєї частини спадщини, бо була в той час разом з чоловіком на Зеленому Клині [історична українська назва території Приамур’я на Далекому Сході. – А. Ш.] й ніколи вже більше не подала звістки про себе. Була це жива, природна, весела дівчина, що тішилася загальною симпатією й невідомо чому, власне, вона менше подобалася Кобринській” [3, № 11, с. 2].

Відомо, що вивезеним на Харківщину архівом Кобринської наприкінці 1920-х рр. ще володіла й користувалася Оріся Величко, аспірантка академіка Дмитра Багалія, яка мала намір написати наукове дослідження про Наталію Кобринську, як про це свідчить журнальний анонс «Монографія “Наталія Кобринська на тлі своєї епохи”». У цьому повідомленні, зокрема, подано короткий опис архіву, що його Величківна успадкувала по Наталії Кобринській: листи до Кобринської – І. Франка (38), М. Павлика (128), Олександри Куліш (80), Ольги Кобилянської (27), Олени Пчілки (20), О. Кониського (16), М. Коцюбинського (5), Б. Грінченка (5), І. Нечуя-Левицького (5), В. Гнатюка (5). Лесі Українки (1), А. Бебеля (1),

М. Грушевського (7). Окрім цього, зазначено перелік невідомих й недрукованих творів Кобринської: драм – «На шляху», «Ні їй, ні мені», «Мати», повістей – «Володимир» і «Симбіоза», автобіографічних творів – «Спомини з життя», «До моєї біографії», «Я і питання жіноче», «Добавок до листів Драгоманова», «Записки під час інвазії й по інвазії», «Листи до своячки», «Вражіння з подорожей», критична розвідка – «Зойк душі (порівнююча студія Гавптман – Ібсен – Франко)» [9, с. 73-74].

Але найтрагічнішим у долі обидвох заповітів Кобринської було те, що фактично головна воля тестаторки була проігнорована та знецінена байдужістю спадкоємців. Таким фатальним став її останній вибір на користь родини: «Матеріальна і духовна спадщина Кобринської змарнувалася на очах її приятелів, яким Кобринська не дала змоги за нею обстати» [3, № 11, с. 3].

Обидва заповіти Наталії Кобринської – 1914 і 1920 років – попри їх головну документально-правову інтенцію як акту, що уповноважує спадкове правонаступництво на володіння майном, стали водночас документом, у якому неформально відбилися значно складніші колізії душевних борінь тестаторки, її драматична контрверсійність з оточенням, внутрішня екзистенційна самозаглибленість й прагнення увіковічнити себе духово. В часі від одного заповіту до іншого Кобринська переживала важкі хвилини людської самотності, родинних перипетій, смеркальної настроєвості, то шукаючи шляхів примирення й зближення з людьми, то, внутрішньо ізолюючись від них, прагнула власного душевного умиротворення. Тому за лаштунками юридичної процесуальності обидвох цих документів нуртувала ще й процесуальність внутрішньо-психологічна, неословлена, але важко пережита, яка не завжди примирювала в особі Кобринської сутність громадянського чину й родинної ідентичності.

Література

1. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (далі – ІЛ). У тексті зазначаємо номер фонду та одиниці зберігання. – Ф. 13. – № 10.
2. Горак Р. Пустинь Наталії Кобринської / Роман Горак // Де верхи взносять наш Бескид гордий... – Львів, 2007.
3. Дучимінська О. Те, що знаю й пам'ятаю про Наталію Кобринську / Оксана Дучимінська // Наше життя. – Нью-Йорк. – 1951. – № 10. – С. 2-3; № 11. – С. 2-3; №12. – С. 2-3.
4. Дучимінська О. Мої спомини про Наталію Кобринську / О. О. Дучимінська // Жіноча доля. – 1934. – № 12-13. – С. 3-7.
5. Лімницький М. Н. Кобринська в останніх роках життя / М. Лімницький // Новий час. – 1934. – № 140. – 25 червня.
6. Лукіянович Д. Кобринська у своїх заповітах / Д. Лукіянович // Два документи до життєпису Н. Озаркевич-Кобринської. – Львів, 1939. – С. 6-13.
7. Лукіянович Д. Трагедія Наталії Кобринської (З нагоди Жіночого конгресу) / Денис Лукіянович // Діло. – 1934. – №164. – 24 червня.

8. Мельник В. Страх самотності як онтичний та деструктивний екзистенціаль буття / Валерія Мельник // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія. Збірник наукових праць. – К., 2011. – № 19. – С. 35-40.
9. Монографія «Наталія Кобринська на тлі своєї епохи» // Плужанин. – 1927. – № 8. – С. 73-74.
10. Наші завдання (Вступне слово О. Пчілки до часопису «Рівність» з 1891 р.) // Новий час. – 1934. – № 138-139. Рукопис зберігається в архіві Івана Франка.
11. Окуневський Т. Спомини про неї / Др. Теофіль Окуневський // Першому українському борцеві за права жінки. – Львів, 1921. – С. 5-9.
12. Про могилу Наталі Кобринської в Болехові // Жіноча доля. – 1931. – Ч. 45. – 22 лист.
13. Франко І. Альманах чи газета? / І. Франко // Народ. – 1891. – № 22. – С. 304.
14. Швець А. До історії одного видавничого проекту (Іван Франко та Олександра Озаркевич) / Алла Швець // Українське літературознавство. – Л.: 2010. – Вип. 72. – С. 119-128.

Стаття надійшла до редакційної колегії 09.08.2016 р.

*Рекомендовано до друку д.ф.н., професором,
членом кореспондентом НАН України **Нахліком Є.К.***

WHERE TO LOCATE HEART, MIND AND ME MYSELF? (LIFE CONTROVERSIES OF TWO WILLS OF NATALIA KOBRYNSKA)

A. I. Shvets

*Ivan Franko Institute of National Academy of Sciences of Ukraine;
79005, Lviv, Dragomanov Str., 18; ph. +380 (322) 61-13-90*

On the basis of archival and memoir materials the article highlights the history of the two versions of wills of Natalia Kobrynska 1914 and 1920, as well as associated with it legal and personal psychological collisions that accompanied the process. The time from one testament to the other was marked by difficult life challenges for the writer (military events, human loneliness, failure and break with her society in Lviv, awareness of the tragedy of lost motherhood) which influenced the content of her last will, forcing in hard internal struggles and split to determine in favor of the family or community. Separately it highlights the dramatic history of testament performance of Kobrynska by her heirs and the tragic fate of the lost intellectual heritage of hers. In the context of biography both wills are valuable not only as documents of property status and family inheritance of Kobrynska and Ozarkevych family, but as a distinct expression of psychospiritual state of the testator in the period of her life ending .

Key words: *biography, testament, family, community, spiritual heritage, tragedy, heirs.*